

FORUM HOSPICJÓW POLSKICH

22.12.2016

KRS 0000289910, Regon 120599343, NIP 6783047971

Konto: Bank Pekao S.A. Nr 97 1240 1431 1111 0010 1863 8924

Adres do przekazania informacji, którą chcemy się podzielić z innymi Hospicjami:

Zarząd FHP ul. Fatimska 17, 31-831 Kraków, tel/fax 12 641 46 59,

e-mail: zarzad@hospicjum.org

*Jest w moim kraju zwyczaj, że w dzień wigilijny,
przy wzejściu pierwszej gwiazdy wieczornej na niebie,
ludzie gniazda wspólnego łamią chleb biblijny
Najtkliwsze przekazując uczucia w tym chlebie.*
Cyprian Kamil Norwid

**Życzenia radosnych, pełnych miłości i rodzinnego ciepła
Świat Bożego Narodzenia,
błogosławieństwa, siły i wielu łask od Dzieciątka
w Nowym Roku 2017
oraz wiary,
że nadal potrafimy realizować ideę hospicyjną z z troskaniem,
aby nikt nie był sam
w trudnym okresie przechodzenia do Ojca**

składa

**Zarząd
Forum Hospicjów Polskich**

Kochani Siostry i Bracia

Tegoroczne Święta Bożego Narodzenia rozpoczną Rok Świętego Brata Alberta Chmielowskiego ogłoszony przez Polski Episkopat oraz Parlament RP. To wspaiały patron bezdomnych, biednych ale również chorych i umierających. Zarząd Forum Hospicjów Polskich ogłosił ten rok – Rokiem Wolontariatu Hospicyjnego – co odczytujemy jako owoc ale też kontynuację Jubileuszowego Roku Miłosierdzia.

Spodziewamy się też w nadchodzącym roku uwieńczenia starań o beatyfikację Sługi Bożej Hanny Chrzanowskiej, z której duchowości czerpiemy w naszym hospicyjnym powołaniu.

Kontemplowanie piękna światła, co jest powołaniem artysty malarza, zaprowadziło Adama Chmielowskiego poprzez świat sztuki, do odkrycia tego piękna w oddaniu siebie Siostróm i Bracióm potrzebującym pomocy drugiego człowieka. Światło przemieniło Go w Brata Alberta.

Życzę nam wszystkim abyśmy w nadchodzące Święta Bożego Narodzenia tak poddali się kontemplacji światła Gwiazdy Betlejemskiej aby ono rozświetliło ciemne zakamarki naszych serc i usuwając lęki, otworzyło na Tych, którzy pozostają w ciemności wszelkiego cierpienia.

Papież Franciszek na zakończenie Roku Miłosierdzia napisał piękny List Apostolski MISERICORDIA ET MISERA, z którego zacytuję jedno zdanie:

„Nadszedł czas, aby zrobić miejsce wyobraźni miłosierdzia, aby stworzyć wiele nowych dzieł będących owocem łaski.”

Te słowa to nie tylko zadanie dla nas, ale też życzenia.

Życzę nam wszystkim na ten nadchodzący Rok takiej właśnie wyobraźni miłosierdzia.

ks. Władysław Duda

1. Wspomnienie z kończącego się roku.

W jubileuszowym Roku Miłosierdzia przeżyliśmy bolesną stratę, kiedy 2 sierpnia odszedł do domu Ojca Ks. Kardynał Franciszek Macharski - Honorowy Członek Towarzystwa Przyjaciół Chorych „Hospicjum im. św. Łazarza”, Honorowy Patron Programu „Pola Nadziei”, Przyjaciel Chorych, zaangażowany w realizację idei hospicyjnej w Krakowie i w całej Polsce. Utraciliśmy niezwykłego człowieka, inicjatora powstania Towarzystwa Przyjaciół Chorych „Hospicjum”, który służył przez 35 lat radą i wszechstronną pomocą. Pozostanie w naszych sercach i pamięci.

Ważnym wydarzeniem, które również bardzo głęboko przeżywaliśmy, była Droga Krzyżowa podczas Świątowych Dni Młodzieży. W przygotowanej przez Ks. Biskupa Grzegorza Rysia Drodze Krzyżowej, zawarte zostały przesłania do każdego człowieka towarzyszącego umierającym. W Stacji XII *Jezus umiera na Krzyżu* i Stacji XIV *Jezus złożony do grobu* usłyszeliśmy zdania: „Daj nam – jak Ty – odkrywać i rozumieć ludzkie pragnienia i - również jak Ty - wychodzić im naprzeciw. Daj nam być naprawdę przy spragnionym człowieku. Z kubkiem wody. I z miłością, która jest kanałem Wody Żywej. Błogosławimy Cię za wszystkich tych, którzy to czynią, którzy Ci towarzyszą w umierających. Za lekarzy, pielęgniarki, pracowników hospicjów, oddziałów opieki terminalnej, zakładów opieki leczniczej. Za wszystkich wolontariuszy i tych, którzy wspierają hospicja materialnie. Błogosławimy Cię za tych, którzy potrafią zadbać o pochówek ludzi bezdomnych. Za tych, którzy pomagają ludziom samotnym i ubogim pogrzebać ich bliskich. Za tych, którzy dbają o zapomniane groby ludzi nieznanych.” Bardzo jesteśmy wdzięczni Kościołowi Krakowskiemu za ten dar w roku jubileuszowym naszego Towarzystwa.

Powyższe słowa odzwierciedlają w pełni misję hospicjum, zapisaną przez założycieli: „Hospicjum służy choremu w ostatnich miesiącach, dniach, godzinach jego życia oraz daje wsparcie rodzinie. Obejmując opieką medyczną, pielęgnacyjną, duchową, psychologiczną i socjalną chorego, stara się uczynić wszystko, aby chory mógł żyć bez bólu, wśród bliskich i przyjaznych mu osób do naturalnej śmierci. W trosce o chorego jednoczy, w pełnieniu opieki, jego rodzinę, personel medyczny, wolontariuszy i jego przyjaciół. Opierając swoją działalność na wartościach chrześcijańskich, niesie pomoc wszystkim ludziom, bez względu na wyznanie, poglądy, sytuację rodzinną czy materialną.” Ufamy, że w następnych latach zadanie to będzie mogło być realizowane przez kolejnych Członków - Ludzi Dobrej Woli.

2. Mówią o opiece nad chorym

Hanna Chrzanowska 1902 – 1973 - Do zespołu pielęgniarek i wolontariuszy opiekujących się bezinteresownie chorymi w ich domach rodzinnych mówiła że: „Opiekując się chorym musimy rozumieć iż ma on nie tylko potrzeby fizyczne i zdrowotne, ale także duchowe, kulturalne, towarzyskie. Wiedziała że nie wystarczy przynieść ulgę w cierpieniu, ale że w schorowanym ciele ukryta jest często bogata i fascynująca osobowość, psychika spragniona normalnych kontaktów i doznań, tęsknota za przyjaźnią i miłością, pragnienie radości i szczęścia niezależne od wieku.”

Czego potrzebuje chory – przede wszystkim w zakresie ściśle fachowym: musi mieć zapewnioną systematyczną ścisłą pielęgnację, zabiegi rehabilitacyjne niezbędne dla fizycznego i psychicznego samopoczucia, ale też nie wolno

zapominać, że chorym potrzebne są także nierozłącznie związane z pielęgnacją i rehabilitacją pomoc psychologiczna oraz potrzeby jego duszy.

Ks. Eugeniusz Dutkiewicz SAC 1947 - 2002

Towarzystwo - jest podstawową posługą i powinnością wobec śmiertelnie chorych. Postawa towarzyszenia wyraża się przede wszystkim poprzez obecność przy łóżku chorego, gościnnością w sercu i czuwaniem.

Obecność - przy umierającym jest podstawową formą towarzyszenia. Człowiek przebywający przy umierającym jest wezwany do mówienia mu całą swoją osobą i postawą, a czasem także i werbalną, że „jestem przy tobie”. Chory jest osobą ludzką i jako osoba odczuwa potrzebę serdecznej obecności swoich najbliższych i przyjaciół.

Gościnność - oznacza dać człowiekowi ciężko choremu miejsce w swoim życiu, dać schronienie duchowe w swoim sercu. Gościnność nie ma polegać na zmienianiu drugiego człowieka, lecz na zaoferowaniu przestrzeni, w której może się zmieniać, aby mógł odnaleźć Boga i drogę do Niego.

Czuwanie - to szczególnym wymiarem otwartości serca, czyli gościnności. Kategoria czuwania uwyrażnia stałą obecność trwania przy umierającym, szczególnie w godzinach nocnych, w których poczucie osamotnienia i duchowa walka mogą się wzmacniać.

Znaki obecności: umiejętność słuchania, która wytwarza atmosferę wzajemnej otwartości i zaufania. Z postawą słuchania wiąże się ściśle umiejętność milczenia. Milczenie umożliwia bowiem dokładne wysłuchanie drugiego człowieka. Słuchanie chorego tylko na pierwszy rzut wydaje się być czymś prostym i oczywistym, faktycznie jednak stanowi prawdziwą umiejętność, której trzeba się uczyć, w której trzeba się kształcić.

Ks. Ryszard Mikołajczak

Autentyczne towarzyszenie to pomoc w przejściu ostatniej drogi życia zgodnie z możliwościami i osobistymi wyobrażeniami umierającego, możliwie samodzielnie, na swój własny sposób tak, by umierał on swoją własną śmiercią wynikającą z jego życia – inną, niż oczekują osoby otaczające chorego.

Powiernik chorego przyjmuje postawę podrzędną – chory jest moim pasterzem. Nie tracę go z oczu, nie wyprzedzam, nie ubiegam. On mnie prowadzi tak jak w danej chwili potrzebuje.

- Jeśli milczy wytrzymuję z nim milczenie.
- Nie zagłuszam go swoją orientacją światopoglądową.
- Umiem go słuchać.
- Pozwalam mu się wypowiedzieć.
- Otwieram się na jego potrzeby.
- Akceptuję go w jego złości, niechęci, niżeniu, agresji.
- Jestem cierpliwy i wierny.

Umierający nas nawraca i pozwala ujrzeć wszystko na nowo.

Umierający zatrzymuje nas w biegu, przez co daje szansę dojrzenia właściwej hierarchii wartości życia, zanim jest na to za późno.

Aby być towarzyszem umierającego trzeba zdobyć się na akceptację śmierci.

3. Źródła Hospicjum św. Łazarza

Dyskusje o Hospicjum w Synodalnym Zespole Studyjnym Arki Pana trwały w okresie kiedy w Krakowie odbywał się Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972 – 1979. Synod wypracował kilkanaście dokumentów w tym: Dokumenty o Apostolstwie Miłości i Duszpasterstwie Chorych.

W dokumentach zostało zapisane:

Chrześcijanin powołany jest do miłości, której owocem jest miłosierdzie, ma odzwierciedlać w swoim postępowaniu postawę samego Boga w stosunku do ludzi – „Bądźcie miłosierni, jak Ojciec wasz jest miłosierny” (Łk. 6, 36).

Świadectwo miłości jest autentycznie chrześcijańskie jeżeli zawiera

- szacunek i uznanie wartości każdej osoby ludzkiej („strzeżcie się, żebyście nie gardzili żadnym z tych małych” /Mt 18, 10/),
- współczucie polegające na uznaniu za swoje cudzych przeżyć i potrzeb („weselcie się z tymi, którzy się weselą, płaczcie z tymi, którzy płaczą” /Rz 12, 15/),
- gotowość do spieszenia ze skuteczną pomocą wszystkim tym, którzy są w potrzebie, służenia całą swoją osobą („nie miłujemy słowem i językiem, ale czynem i prawdą” /1 J 3, 18/).

Wspólnota Ludu Bożego jest zjednoczona wzajemną współodpowiedzialnością i wzajemnymi posługami. Nie ma więc we wspólnocie wierzących w Chrystusa takich ludzi, którzy by nie potrzebowali pomocy innych, ani takich, którzy by nie mogli i nie powinni pomagać innym.

... Kościół pragnie zaprosić wszystkich ludzi dobrej woli do współpracy w pełnieniu posługi miłosierdzia i zachęca do udziału w różnych dziełach tego typu.

Jednym z owoców Synodu winno być opracowanie dziejów pracy charytatywnej Kościoła Krakowskiego oraz upowszechnienie ich znajomości. Pamiętając o wielkich patronach tej pracy – bł. Królowej Jadwidze, św. Janie Kantym, ks. Piotrze Skardze i bł. Bracie Albercie Chmielowskim – skupiamy uwagę na niedawnej przeszłości, która mocno rzutuje na aktualny stan pracy charytatywnej w Archidiecezji. Pierwsza połowa XX wieku stanowi odrębny rozdział w pracy charytatywnej Archidiecezji Krakowskiej ze względu na wielkie zasługi księcia arcybiskupa metropolity Adama Stefana Sapiehy.

...coraz szybciej rosną potrzeby społeczeństwa w zakresie opieki i pomocy społecznej. Wzrost potrzeb został spowodowany nie tylko nasilającym się procesem urbanizacji, ale także m.in. przedłużeniem - dzięki osiągnięciom medycyny - wieku życia ludzkiego i związanym z tym zjawiskiem starzenia się społeczeństwa. Szczególnie dramatycznie przedstawia się ta sprawa w samym Krakowie.

Rozwój cywilizacji i ścieranie się poglądów i ideologii spowodowały: wzrost chorób zawodowych, wzrost inwalidztwa, wzrost alkoholizmu, rozbitcie rodzin, zwiększenie szybkości życia, wzrost schorzeń nerwicowych i psychicznych, zagubienie życiowe wielu ludzi wzrost obojętności i przesadny indywidualizm, niedostrzeganie praw i potrzeb innych, zmniejszenie spontaniczności zdolności niesienia pomocy bliźnim.

Synod zaleca do:

- organizowania w parafiach kursów pielęgnacji chorych i angażowanie kwalifikowanych pielęgniarek do pielęgniarstwa domowego,
- do posługi miłosierdzia i ochotniczej pracy
- formacji parafialnych pomocników charytatywnych
- włączenia młodego pokolenia w parafialne dzieła miłosierdzia,

- pomocy ludziom starszym i samotnym
- pomocy ludziom chorym, kalekim, inwalidom - troska o nich zrodziła pielęgniarstwo parafialne.

Zadania duszpasterstwa chorych:

1. Roztoczenie opieki medycznej, materialnej i duchowej nad wszystkimi chorymi bez względu na przekonania religijne i światopogląd.
2. Zorganizowanie zespołu charytatywnego złożonego z zakonnic i osób świeckich.
3. Poznanie wszystkich chorych, starszych i kalek w parafii.
4. Nawiązanie współpracy z wszystkimi którzy mogą pomóc.
5. Współdziałanie z organizacjami społecznymi.
6. Troska o formacje religijną.
7. W każdej parafii powinna być parafialna opiekunka chorych. kierująca tą dziedziną w parafii w porozumieniu z ks. proboszczem i we współpracy z zespołem charytatywnym czy innymi osobami. Spotkania wspólne powinny odbywać się raz w miesiącu, dyżury opiekunki odbywają się w wyznaczonej porze podanej parafianom do wiadomości.
8. W każdej parafii winna znajdować się biblioteka prowadząca książki i fachowe publikacje z pielęgnacji chorych.
9. W parafiach winny istnieć domy, w których można by umieścić chorych znajdujących się w trudnej sytuacji rodzinnej i mieszkaniowej.
10. Należy kontynuować wykłady o duszpasterstwie chorych w seminariach duchownych.

4.Spotkanie w Krakowie 18 grudnia 2016 r. – Oplątek Ruchu Hospicyjnego

Msza w. w Kościele św. Mikołaja na ul. Kopernika w Krakowie u grobu Hanny Chrzanowskiej – pielęgniarki, założycielki parafialnych zespołów pielęgniarstwa sprawowana przez Ks. Władysława Dudę kapelana Forum Hospicjów Polskich, w koncelebrze Ks. Ryszarda Mikołajczaka z Hospicjum św. Jana Kantego w Poznaniu, ks. Marka Kujawskiego SAC z Hospicjum Królowej Polski w Radomiu, ks. Pawła Śmierchalskiego MIC z Hospicjum Domowego Księży Marianów i ks. Adama Trzaski TPCH Hospicjum św. Łazarza w Krakowie. Homilię o Hannie Chrzanowskiej wygłosił ks. Władysław.

Modlitwa o beatyfikację Hanny Chrzanowskiej do prywatnego odmawiania:
 Boże, Ty w szczególny sposób powołałeś Służebnicę Twoją Hannę Chrzanowską do służby chorym, biednym, opuszczonym, daj, aby ta, która całym sercem odpowiedziała na twoje wezwanie, dostąpiła chwały ołtarzy a nas swoim przykładem stale zachęcała do niesienia pomocy bliźnim. Za jej przyczyną racz nam udzielić łaski ... o którą z wiarą i ufnością prosimy. Przez Chrystusa Pana naszego. Amen
 Ojczy nasz ... Zdrowaś Mario ... Chwała Ojcu...

18 grudnia w domu – Hospicjum św. Łazarza odbyło się spotkanie, w którym uczestniczyły Prezes Polskiego Towarzystwa medycyny Paliatywnej Pani Aleksandra Ciałkowska Rysz, Prezes Polskiego Towarzystwa Pielęgniarstwa Opieki Paliatywnej mgr Anna Kaptacz, dr med. Anna Orońska Konsultant Wojewódzki Medycyny Paliatywnej Województwa Dolnośląskiego, dr Iwona Sitarska Konsultant Wojewódzki Województwa Łódzkiego

Zebrani dyskutowali następujące problemy:

- Opieka parafialna Hanny Chrzanowskiej czy jest możliwa dzisiaj ?
- Informacja z Forum Opieki Paliatywnej
- organizacja opieki hospicyjnej w 2017 roku (informacje z listopadowego Forum Medycyny Paliatywnej,
- sprawa różnych wycen świadczeń z opieki hospicyjnej
- projekt płacy minimalnej w zawodach medycznych,
- stan hospicjów w 2016 roku,
- projekt programu działania, w tym szkoleń organizowanych w 2017 roku przez Forum Hospicjów Polskich

Sprawozdanie z dyskusji zostanie przedstawione w następnym Liście Hospicyjnym.

5.Rok Wolontariatu Hospicyjnego

Św. Jan Paweł II

Przesłanie na Rok Wolontariuszy, ogłoszony przez Narody Zjednoczone

2001. - „Co kieruje wolontariuszem, że poświęca się dla innych?

Przede wszystkim, wrodzony odruch serca, który wywołuje w istocie ludzkiej chęć pomocy każdemu człowiekowi. Jest to prawo istnienia. Wolontariusz doświadcza niewysłowionej radości, czyniąc coś bezinteresownie dla drugich.”

W dniach 11 – 13 grudnia 2015 roku spotykaliśmy się w krakowskich Łagiewnikach na Konferencji „Hospicjum – dzieło miłosierdzia”. Razem na w Katedrze Wawelskiej otwieraliśmy Jubileusz Miłosierdzia. W tym roku Ojciec Święty Franciszek zamykając w listopadzie rok Jubileuszu Miłosierdzia powiedział, że nadal Jubileusz Miłosierdzia. Polscy biskupi wydali list pasterski z okazji Roku św. Brata Alberta, który rozpoczyna się w dniu Narodzenia Pańskiego – 25 grudnia 2016 roku. Idea albertyńska była u początku rodzenia się ruchu hospicyjnego. Prof. med. Julian Blicharski – hematolog, uczestniczący w 1977 roku w dyskusjach jak ma funkcjonować dom hospicyjny w Krakowie postulował powrót do idei albertyńskich. Mówił: „Hospicjum powinno stać się <<przyliskiem ostatecznym dla ludzi dna człowieczeństwa>>, dla ludzi absolutnie samotnych, dla ludzi, nad którymi zawisła pogarda społeczeństwa. Ludzi tych należy szukać, wyławiać. Znika zatem problem licznej rodziny, tłoczącej się przy łóżku chorego, bo nie dla tych chorych będzie przeznaczone Hospicjum. Hospicjum jako azyl ma więc być urządzone z maksymalną prostotą. Komfort i uestetycznienie byłoby czymś niewłaściwym. Najistotniejsza jest obecność żywej osoby, czuwającej z chorym w jego ostatnich godzinach życia, które mogą okazać się czasem i tygodniami. Pobyt w Hospicjum będzie wielką szkołą dla życia tych, którzy zechcą czuwać z chorymi. Cała społeczność Hospicjum powinna tworzyć dobrowolną wspólnotę i struktura organizacyjna budynku powinna służyć temu celowi.”

Aby można było wypełnić zadanie czuwania przy chorym i towarzyszenia mu potrzebni są wolontariusze. Dlatego też Rok św. Brata Alberta będzie dla nas również rokiem wolontariatu hospicyjnego.

Stowarzyszenia biorące udział w Oplątku Hospicyjnym:

1. Stowarzyszenie Hospicjum św. Franciszka w Katowicach
2. Stowarzyszenie Hospicjum Sosnowieckie w Sosnowcu
3. Stowarzyszenie Opieki Hospicyjnej i Paliatywnej św. Jana Pawła II w Rudzie Śląskiej
4. Tarnowskie Hospicjum Domowe im. bł. F.Ozanama w Tarnowie
5. Hospicjum św. Brata Alberta w Dąbrowie Tarnowskiej
6. TPCh Hospicjum w Białymstoku
7. Warszawskie Hospicjum Społeczne w Warszawie
8. Archidiecezjalny Zespół Domowej Opieki Paliatywnej w Warszawie
9. Stowarzyszenie Opieki Hospicyjnej Ziemi Częstochowskiej w Częstochowie
10. Stowarzyszenie Przyjaciół Chorych Hospicjum im. Jana Pawła II w Żorach
11. Stowarzyszenie Przyjaciół Chorych w Gliwicach
12. Stowarzyszenie Opieki Hospicyjnej i Paliatywnej w Chorzowie
13. Stowarzyszenie Hospicjum Królowej Pokoju w Tarnowskich Górach
14. Podhalańskie Stowarzyszenie Hospicjum Jezusa Miłosiernego w Zakopanem
15. Stowarzyszenie Przyjaciół Chorych Hospicjum Kaliksta I w Tychach
16. Fundacja Adama Worwy w Nowym Targu
17. Stowarzyszenie Hospicjum im. bł. E.Bojanowskiego w Bochni
18. Dębickie Hospicjum Domowe im. Jana Pawła II Dębicy
19. Stowarzyszenie Hospicjum św. Józefa w Ostrowiu Wielkopolskim
20. Hospicjum Królowej Apostołów w Radomiu
21. Hospicjum św. Jana Kantego w Poznaniu
22. Hospicjum Dziecięce Alma Spej w Krakowie
23. Stowarzyszenie Hospicjum św. Matki Teresy z Kalkuty w Zabrze
24. Hospicjum św. Kamila w Bielsku Białej
25. Stowarzyszenie Hospicjum Homo Homini św. Brata Alberta w Jaworznie z filią w Chrzanowie
26. Lubelskie Towarzystwo Przyjaciół Chorych Dobrego Samarytanina w Lublinie
27. Zespół Domowej Opieki Hospicyjnej Caritas Archidiecezji Łódzkiej
28. Towarzystwo Przyjaciół Chorych w Skarżysku Kamiennej
29. Stowarzyszenie Hospicjum Domowe w Warszawie
30. Ośrodek Hospicjum Domowe ks. Marianów w Warszawie
31. Poradnia i Oddział Medycyny Paliatywnej Zakładu Opiekuńczo – Leczniczego w Krakowie
32. Poradnia i Hospicjum Domowe Dolnośląskiego Centrum Onkologii w Wrocławiu
33. Towarzystwo Przyjaciół Chorych Hospicjum im. św. Łazarza Krakowie

Akty Prawne

Rządowe Centrum Legislacji opublikowało na stronie internetowej do konsultacji projekt rozporządzenia w sprawie szczegółowych kryteriów wyboru ofert w postępowaniu dotyczącym zawarcia umów o udzielanie świadczeń opieki zdrowotnej.

Proponowane zmiany w rozporządzeniu wprowadzają do wykazu świadczeń gwarantowanych nowe świadczenia gwarantowane z zakresu opieki kompleksowej:

- po zawale mięśnia sercowego
- leczenia dorosłych chorych ze śpiączką (rozpoznanie zasadnicze ICD10: R40.2)

- Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 października 2016 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o finansach publicznych Dz.U. 2016 poz. 1870
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 listopada 2016 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie standardów kształcenia dla kierunków studiów: lekarskiego, lekarsko-dentystycznego, farmacji, pielęgniarstwa i położnictwa Dz.U. 2016 poz. 1908
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 9 listopada 2016 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu programów zdrowotnych Dz.U. 2016 poz. 1885
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 21 listopada 2016 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie sposobu przeprowadzania konkursu na niektóre stanowiska kierownicze w podmiocie leczniczym niebędącym przedsiębiorcą Dz.U. 2016 poz. 1957